

תוכן העניינים

ז	מבוא – אלחנן יקירה
יד	הערה על התרגום

הגיונות על הפילוסופיה הראשונת

3	אל כבוד הנשיא והחכמים של המחלקה הקדושה לתיאולוגיה בפריז
8	הקדמה
11	קיצור של ששת ההגיונות שלהלן
15	היגיון ראשון: על הדברים שאפשר להטיל בהם ספק
21	היגיון שני: על טבעה של רוח האדם, ועל כך שנקל להכירה מאשר להכיר את הגוף
30	היגיון שלישי: על אלוהים, שהוא נמצא
47	היגיון רביעי: על האמת והשקר
56	היגיון חמישי: על מהות הדברים החומריים; ושוב על אלוהים, שהוא נמצא
63	היגיון שישי: על מציאות הדברים החומריים ועל ההבחנה הממשית שבין נפש האדם וגופו

**השגות שהשיגו כמה מלומדים כנגד ה"הגיונות"
בצירוף תשובותיו של המחבר**

81	השגות ראשונות
91	תשובות המחבר להשגות הראשונות
107	השגות שניות
114	תשובות המחבר להשגות השניות
147	השגות שלישיות, בצירוף תשובותיו של המחבר
171	השגות רביעיות
191	תשובות המחבר להשגות הרביעיות
220	תשובות להשגות החמישיות
220	הערת עורך המהדורה העברית
221	הערת המחבר בנוגע להשגות החמישיות
222	תשובות המחבר להשגות החמישיות
255	אגרת מאת הא' דקארט לא' קלרסלייה
265	השגות שישיות
274	תשובות המחבר להשגות השישיות
295	הערותיו של דקארט להשגות של פייר בורדאן (סיכום קצר)

מבוא

הדרך המוצע לקוראי העברית כולל תרגום של ה"הגיונות על הפילוסופיה הראשונית" מאת דקארט ועמם תרגום ראשון לעברית של מה שנודע בהיסטוריה של הפילוסופיה המודרנית בכלל, ושל הקרטזיאניזם בפרט, כ"השגות ותשובות".

עוד לפני הולדת הרעיון להוציא לאור את החיבור הזה בשלמותו, יכול היה הקורא ליהנות משני תרגומים של ה"הגיונות" עצמם: הראשון – תרגומו הישן יותר של יוסף אור, שיצא לאור לראשונה בהוצאת מאגנס של האוניברסיטה העברית בירושלים מהדורה שנייה מתוקנת ב-1963, ומאז שוב באינספור הרפסות. בשנת 2001 יצא לאור תרגום חדש מאת דורי מנור (ספרי עליית הגג • ידיעות אחרונות • ספרי חמד • עריכה מדעית ואחרית דבר: אלחנן יקירה). עתה, אם כן, תורגמו גם ההשגות ותשובותיו של דקארט עליהן. מובן מאליו שאי־אפשר להוציא את ה"השגות ותשובות" לבדן, בלי ה"הגיונות". קודם־כול מפני שאי־אפשר להבין את הראשונות בלי האחרונות, שהרי ה"השגות ותשובות" אינן אלא שורה של דיונים על ה"הגיונות", אבל גם, ובעצם בראש ובראשונה, מפני ששני החיבורים יצאו יחדיו כחטיבה אחת. וגם אם לעתים (כמו בשתי המהדורות הקודמות בעברית) מוציאים את ה"הגיונות" בלי ה"השגות ותשובות", מדובר ללא ספק בסוג של עיוות שניתן לקבלו רק אם קיים לצד הפרסום החסר גם תרגום מלא. חסר זה בארון הספרים המתורגמים לעברית מתוקן עתה.

שני התרגומים הקודמים ל"הגיונות" הם תרגומים ראויים, וכמו במקרים רבים אחרים, הימצאותם של יותר מתרגום אחד ליצירות מופת היא סממן של עושר תרבותי. על תרגומו של יוסף אור גדלו דורות רבים של תלמידי פילוסופיה, וניתן בהחלט להשתמש בו, למרות שנפלו בו אי-

אילו טעויות או אי־דיוקים, ולמרות שהעברית התחדשה והתעדכנה מאז ראה אור. תרגומו של דורי מנור מעורכן יותר; אך מכיוון שאין הנחתום מעיד על עיסתו, ומאחר שהייתי מעורב בהכנתו, אמנע מלהעריכו. מכל מקום, מכיוון שכרך זה של ה"הגיונות" וה"השגות ותשובות" יוצא לאור בהוצאת מאגנס, אך טבעי הוא שנשתמש בתרגומו של יוסף אור. גם מפני שהתרגום תקף ברובו, וגם מפני שיש מקום, לדעתנו, לשמר ערך תרבותי, השתדלנו לשנות בו מעט ככל האפשר. זולת אי־דיוקים לא רבים שתיקנו לא עדפנו תמיד את המונחים העבריים שאור השתמש בהם, גם אם העדפנו, בתרגום של ה"השגות ותשובות", מונחים אחרים.

אל תרגומו של דורי מנור ל"הגיונות", שיצא כאמור לאור ב־2001, צורפה אחרית דבר (מפרי עטי) שבאה לכפר במידת־מה על העדרן של ה"השגות ותשובות". היא כוללת הצגה של הרקע ההיסטורי־פילוסופי שבתוכו נכתבו ה"הגיונות" ובעקבותיהם הרב־שיח הפילוסופי, ובמידת־מה התאולוגי, שהונצח ב"השגות ותשובות" ושבלעדיו, כאמור לעיל וכפי שניסיתי להראות ביתר פירוט באותה "אחרית דבר", ה"הגיונות" נותרים עילגים במידת־מה, הן מבחינה היסטורית והן מבחינה פילוסופית. לא היה טעם לשוב ולפרסם כאן דברים שכבר נמצאים בדפוס, והקורא המעוניין מוזמן לעיין שם. המו"ל של התרגום החדש של ה"הגיונות", ידידי הטוב יהודה מלצר, הסכים (ותודתי נתונה לו על כך) שאשתמש במה שכתבתי אז לצורכי המבוא למהדורה זו של ה"הגיונות" וה"השגות ותשובות", והדברים הקצרים שלהלן מבוססים בחלקם הגדול על אותו חיבור.

המהדורה הראשונה של ה"הגיונות"¹ יצאה בלטינית, ב־1641, בפריז, תחת הכותרת "רנה דקארט, הגיונות על הפילוסופיה הראשונית, שבהם מוכחים קיומו של האל ואלמותיותה"² של הנפש". במהדורה זו מופיעות שש חטיבות של השגות ותשובות. המהדורה השנייה, גם היא בלטינית, יצאה שנה מאוחר יותר באמסטרדם, ובכותרתה הכניס דקארט שינוי קטן

1 להלן, ואם לא צוין אחרת, בכל פעם שנאמר "הגיונות" הכוונה היא לחיבור המלא, הכולל אותם וגם את ההשגות והתשובות.

2 immortality; מושג שיש להבחין בינו לכין "נצחיות".

אבל חשוב: "רנה דקארט, הגיונות על הפילוסופיה הראשונה, שבהם מוכחים קיומו של האל וההבחנה בין נפש האדם והגוף. להם נוספו השגות שונות של מלומדים מצוינים על ההוכחות האלה על האל והנפש ועמהן תשובותיו של המחבר". אם כן, לא עוד אלמותיותה של הנפש, אלא ההבחנה בינה ובין הגוף. למהדורה זאת נוספו ההשגות והתשובות השביעיות, שאיננו מתרגמים כאן בשלמותן, אלא רק מביאים הצגה וסיכום קצרים שלהן (על הטעמים לבחירה זו, ראו להלן, בפתיחת הסיכום של ההשגות השביעיות).

ב-1647 ראה אור התרגום לצרפתית של ה"השגות ותשובות". שתי מהדורות נוספות יצאו במרוצת המאה השבע-עשרה, ב-1661 וב-1673, אחרי מותו של דקארט. יש הבדלים לא-מעטים בין המהדורה הצרפתית הראשונה לבין השנייה והשלישית, כמו שמסבירים אדם וטאנרי, מהדיריה של המהדורה המדעית המוסמכת של כל כתבי דקארט. ה"הגיונות" תורגמו על ידי לואי-שארל ד'אלבר, הדוכס של ליינס (Louis-Charles d'Albert, duc de Luynes). ה"השגות ותשובות" תורגמו על-ידי חברו ותלמידו של דקארט קלוד קלרסלייה (Clerselier). דקארט בדק את התרגומים האלה ואישרם, ולפיכך מקובל להחשיבם ככתביו ממש, ולפיכך גם ניתן להשתמש בהם כמקור לגיטימי לתרגום, כפי שנהגו י"א אור וד' מנור בתרגומיהם לה"הגיונות" וכפי שנהגנו גם אנו בתרגום ה"השגות ותשובות".

ביסודה של הכוונה לתרגם לעברית ולפרסם את ה"הגיונות" עם ה"השגות ותשובות" עמדו לא רק הרצון הקיים תמיד להוסיף יצירת מופת פילוסופית קלסית לאוסף התרגומים העשיר למדי ולמלא בו חסר חשוב, אלא גם ההכרה שה"הגיונות" הוא חלק מרכזי-שיח מתמשך בין החברים בקהילה המדעית-פילוסופית-תאולוגית של המחצית הראשונה של המאה השבע-עשרה, זו שבתוכה התרחשה המהפכה המדעית ונולדו המדע המודרני והפילוסופיה המודרנית, אבל גם, ובעיקר, מרכיב מהותי של המפעל הפילוסופי הקרטזיאני עצמו. האופי הדיאלוגי של הפילוסופיה הקרטזיאנית עומד אולי בניגוד לדימוי המקובל של דקארט הפילוסוף הבודד, המוצא בתוך עצמו את אותן "אידאות טבועות מלידה" שעליהן יצא קצפם של

לוק, של ה"אמפיריציסטים" מאז ועד היום, וגם, עוד קודם לכל אלה, של כמה מבין המשיגים עליו ושדבריהם נמצאים כבר בחיבור המובא כאן בלבוש עברי. על-יסוד אותו "טבוע מלידה", כך קרוי אותו דימוי, טווה הפילוסוף הבודד כביכול מתוך עצמו, כאותו עכביש (כדברי המשל הידוע שישעיהו ברלין שאל מפרנסיס בייקון כדי לתאר את מה שמבדיל לכאורה בין ה"רציונליסטים" ל"אמפיריציסטים") הטווה את קוריו, את העקרונות שעל-פיהם הוא מכיר את העולם שאנו מכנים "חיצוני". ולא היא. די לקרוא בעיון את ההיגיון השישי של ה"הגיונות" כדי לדעת שהדימוי הזה הוא למצער פשטני לעילא. לא פחות חשובה היא הדיאלוגיות המתמדת שבתוכה מתפתחת ומתגבשת הפילוסופיה של דקארט: ה"הגיונות" עם ה"השגות ותשובות" הן ביטוי אחד חשוב לדיאלוגיות זו, מאות האיגרות שכתב וקיבל דקארט הן ביטוי נוסף, וניתן כמובן להביא עוד דברים.

הדיאלוג שהבשיל ב"הגיונות" מתחיל למעשה עוד קודם ששקד דקארט על כתיבת החיבור הזה, הנחשב בדרך-כלל לחשוב שבין חיבוריו הפילוסופיים. ב"הקדמה אל הקורא" אומר דקארט את הדברים הבאים: "והנה, לאחר שביקשתי, ב'מאמר על המתודה' הנזכר, מכל אלה שימצאו בכתבי איזה דבר הראוי לביקורת, שיעשו עמי טובה ויעירו אותי על כך, לא השיגו כנגדי שום השגה הראויה לתשומת-לב זולת שני דברים בנוגע למה שאמרתי על שתי השאלות הללו, ועליהם רוצה אני להשיב כאן במילים אחדות קודם שאנסה לברר אותם ביתר דיוק."³ שתי ה"שאלות" שדקארט מתייחס אליהן כאן עוסקות, האחת בכך שהרוח, או המחשבה,

3 ראו: Jean-Luc Marion, "The Place of the Objections in the Development of Cartesian Metaphysics". מאמר זה נמצא בתוך קובץ מאמרים המוקדש כולו לה"השגות ותשובות": Roger Ariew and Marjorie Grene (eds.), *Descartes and his Contemporaries. Meditations, Objections and replies*, The University of Chicago Press, 1995. כך דומה, עשיר מעט יותר וערוך על-פי קונצפציה אחרת (חלק מן המשתתפים באחד [כולל ז'ל. מריון], תרמו גם מאמרים, בדרך-כלל זהים פחות או יותר, לכרך האחר) הוא: Jean-Marie Beysade et Jean-Luc Marion (eds.), *Descartes. Objecter et répondre*, Presses Universitaires de France, 1994

החושבת את עצמה, איננה תופסת אלא את הדבר החושב (res cogitans), והשנייה בכך שניתן לכאורה לגזור את קיומו של דבר מושלם ממני מן האידאה שיש לי מדבר זה. השגות, אם כן, היו כבר לפני שנכתבו ה"הגיונות".

ה"מאמר על המתודה" (ועמו שלושה מאמרים מדעיים: ה"גאומטריה", ה"מטאורים" וה"דיופטריקה") יצא לאור ב-1637. המאמר עורר עניין רב בין אנשי המדע והמתמטיקאים החשובים של התקופה, ורבים, וביניהם למשל פרמה או בורדאן (האחראי להשגות השביעיות), העלו בפני דקארט שאלות משאלות שונות, שעל כולן הוא ענה. גם ה"מאמר" עצמו, ובעיקר הרעיונות המטפיזיים והפילוסופיים שדקארט מנסח שם, ואשר מופיעים בפומבי בפעם הראשונה, מעוררים לא מעט שאלות וגם ביקורת. כפי שעולה מן הציטטה שלעיל, ה"הגיונות" נכתבו על-מנת לתת ביטוי מלא ושיטתי, בין השאר גם לעניינים שה"מאמר" לא הצליח – וגם לא התכוון – להציג באופן מלא ולהוכיח באופן "מדעי".

החל משנת 1639 אנו שומעים, בעיקר באיגרות לאב מרסן,⁴ על כוונתו של דקארט לחבר חיבור מטפיזי שבו יבהיר את כל מה שנותר מעורפל ב"מאמר". באחת מהן הוא מספר למרסן שאין בכוונתו "להדפיס אלא עשרים או שלושים עותקים [של ה"הגיונות"]", כדי לשלחם לעשרים או שלושים מן התאולוגים המלומדים ביותר שאני יודע על אודותיהם, כדי שישפטו וכדי ללמוד מהם מה יש לשנות, לתקן או להוסיף, בטרם יינתן הספר לקהל.⁵ ואכן, לאחר שהשלים דקארט את כתב-היד של ה"הגיונות", העביר אותו לשניים מידידיו ההולנדים, אשר ביקשו מעמיתם קטרסו (Caterus או Johan de Kater) להגיב עליו. הערותיו של קטרסו ותשובותיו

4 מרין מרסן (Marin Mersenne; 1588–1648) היה נזיר צרפתי שחי בפריז. הוא עמד במרכזו של רשת כלל-אירופית של מלומדים, מדענים, מתמטיקאים, פילוסופים ותאולוגים – שהייתה ידועה בזמנה (בצרפתית) כ-*république des lettres* – שבה התרחש חלק חשוב מן המהפכה המדעית. הוא היה, בין השאר, איש-הקשר העיקרי של דקארט ותחזק את קשריו עם עמיתים בכל רחבי אירופה.

5 איגרת למרסן מ-13 בנובמבר 1639, AT, ב, 20–26.

של דקארט עליהן הן הפרק הראשון של ה"השגות ותשובות". את ה"הגיונות", יחד עם אותה קבוצה ראשונה של השגות ותשובות, שלח דקארט למרסן והלה הגיב עליהן בעצמו (השגות שניות), אך גם העבירן לכמה תאולוגים, פילוסופים ואנשי מדע. אלה מעלים שורה ארוכה של השגות, הערות, תמיהות, דברי ביקורת ובקשות להבהרה, דקארט משיב על כולן, וכך יוצאת לאור, בשנת 1641, המהדורה הראשונה של ה"הגיונות" ועמה, כחלק בלתי-נפרד מן החיבור השלם, שש קבוצות של השגות ותשובות. המהדורה השנייה רואה אור שנה מאוחר יותר, ובה קבוצה נוספת של השגות ותשובות וכן איגרת ארוכה לאב דינה (Dinet).

מחברן של ההשגות הראשונות היה, כאמור, קטרוס (1590-1655), כומר הולנדי שלא הותיר חותם של ממש על ההיסטוריה האינטלקטואלית של ארצו ומעט מאוד ידוע עליו. הוא דן בעיקר בשאלות בעלות השלכות תאולוגיות.

מחבריהן של ההשגות השניות מוצגים כקבוצה של "תאולוגים ופילוסופים" ונאמר עליהן שמרסן קיבץ אותן; למעשה הן נכתבו בעיקר על-ידי מרסן עצמו.

מחברן של ההשגות השלישיות הוא תומס הובס (1588-1679), הפילוסוף האנגלי הידוע ששהה באותה עת, בעל כורחו, בצרפת. הובס מבקר את דקארט על תפיסת הנפש הספיריטואליסטית שלו ומציב כנגדה את יסודותיה של עמדה מטריאליסטית.

מחברן של ההשגות הרביעיות היה אנטואן ארנו (Arnauld; 1612-1694), תאולוג ופילוסוף יאנסניסטי, שהתחיל בעת ההיא את דרכו כמורה בסורבון, המעוז האוניברסיטאי הממסדי החשוב ביותר בצרפת ואחד החשובים באירופה כולה. ארנו הפך במרוצת השנים לאחד מן התאולוגים ואנשי הרוח החשובים ביותר של הקתוליות הצרפתית, אף שהשתייך לקבוצה היאנסניסטית, שמרכזה היה במנזר של פור-רויאל (Port-Royal-des-Champs) שליד פריז, שהייתה קבוצה אופוזיציונית רדיקלית, וממילא חתרנית, בתוך הכנסייה, ושנרדפה מאוחר יותר על-ידי הרשויות הכנסייתיות ועל-ידי לואי הארבע-עשר עצמו. בערוב ימיו אף נאלץ ארנו להימלט ממולדתו. הוא ידוע היום בעיקר בשל הספר (שחיבר

יחד עם פייר ניקול) "הלוגיקה, או אמנות המחשבה" (*La logique, ou l'art de penser*). מבין כל כותבי ההשגות, ארנו הוא שאימץ בעיקרם את עקרונות הפילוסופיה הקרטזיאנית והוא נחשב לאחד מחשובי הפילוסופים-תאולוגים הקרטזיאנים מן הדור שלאחר דקארט. ההשגות שכתב ארוכות ומפורטות וכך גם תשובותיו של דקארט להן; הן גם ענייניות ביותר ואין בהן ביטויים של זלזול וקוצר רוח כפי שיש ברבות מן התשובות האחרות.

את ההשגות החמישיות כתב פייר גאסנדי (1655-1592; Gassendi). מבחינות רבות חילופי הדברים בין דקארט לגאסנדי הם אולי המעניינים ביותר מכל מה שיש בה"השגות ותשובות". גם אם היום נשכח במידה רבה, וגם אם לא הגיע להישגים מדעיים המשתווים לאלה של דקארט (אם כי גילוייו של עקרון ההתמדה, העומד ביסודה של המהפכה המדעית של ראשית העת החדשה, מיוחס לו לא פחות מאשר לדקארט, כמו גם לגלילאו ולביקמן), הרי שבזמנם היו לדקארט ולגאסנדי מעמד וחשיבות דומים. גאסנדי היה ממחדשיה העיקריים של המסורת האפיקוראית, ומבחינה זו ניתן לראות בו עדיין פילוסוף של הרנסנס. אבל מנקודת מבט מודרנית, ובעיקר מבחינת המחלוקת הפילוסופית העקרונית שלו עם דקארט, ניתן לראות בו את יריבו העיקרי של דקארט בקרב מייסדיהם של המדע המכניסטי והפילוסופיה החדשים ומבקריה של הסכולסטיקה; היסוד היותר משמעותי של הפילוסופיה שלנו הייתה עמדתו המטריאליסטית והאמפיריציסטית. הוא קרוב מאוד להובס – במחלוקת בין הובס לדקארט עולים עניינים דומים מאוד לאלה שעולים בין גאסנדי לדקארט – ובעיקר לאמפיריציסטים האנגלים, ובמיוחד ללוק, למרות שהיה כל חייו איש הכנסייה ואמונתו הקתולית מעולם לא הוטלה בספק. נאמר עליו שתורת ההכרה שלו היא הביטוי המודרני הראשון של תורת הכרה שלפיה מקור הידיעה הוא בתפיסה החושית. ניתן לפיכך בהחלט לומר שכאן, במחלוקת שבין דקארט לגאסנדי, ולמרות שהיא נראית לעתים כחילופי גידופים ועלבונות יותר מאשר ויכוח פילוסופי, נולדה החלוקה המלווה את הפילוסופיה המודרנית מאז ועד היום: חלוקה בין שתי מסורות עיקריות, המוגדרות לעתים במונחים תמטיים כמסורת הרציונליסטית והמסורת האמפיריציסטית, לעתים במונחים גאוגרפיים כחילוק שבין המסורת האנגלו-

אמריקאית והמסורת האירופית-קונטיננטלית, לעתים באופנים אחרים. חילופי הדברים עם גאסנדי נעשו בשני סיבובים. לאחר שקיבל את ה"הגיונות" ממרסן, כתב גאסנדי כמה עשרות עמודים שבעקבותיהם שינה דקארט את דעתו על גאסנדי מהערכה מתונה לעיונות גלויה וחרिפה. גאסנדי פרסם מאוחר יותר כרך הכולל את השגותיו הראשונות, את תשובותיו של דקארט וטענות-שכנגד (*Disquisitio metaphysica. seu, Dubitationes et instantiae adversus Renati Cartesii Metaphysicam, & responsa*, Amsterdam: Johann Blaeu, 1644; ראו עוד פרטים ב"הערת העורך", לפני התשובות להשגות החמישיות). קבוצת ההשגות השישית נאספה גם היא בידי מרסן מתאולוגים ומפילוסופים שונים.

ההשגות השביעיות נכתבו בידי המלומד הישועי פייר בורדאן. איננו מתרגמים כאן אותן, או את האיגרת לאב דינה, אלא רק מציעים סיכום קצר שלהן ושל כמה מן הדברים שדקארט משיב עליהם (ראו על כל אלה בהסבר לסיכום ההשגות השביעיות).

הערה על התרגום

התרגום המוצע כאן ל"השגות ותשובות" נעשה, כאמור לעיל, על-פי התרגום הצרפתי של קלרסלייה, שאת רובו דקארט ראה ואישר ואשר נחשב בדרך-כלל לפיכך כחלק מכתבי דקארט ממש. במקרים מסוימים, כאשר הגרסה הצרפתית נראתה לנו מפוקפקת או לא בהירה די הצורך, תרגמנו לפי המקור הלטיני. בכל פעם שכך נעשה צוין הדבר בהערת שוליים.

המהדורה המוסמכת ביותר של כתבי דקארט היא *Oeuvres de Descartes*, שנערכה על-ידי שני המלומדים הצרפתים שארל אדם (Charles Adam) ופול טאנרי (Paul Tannery) באחד-עשר כרכים (מהם חמישה כרכים של איגרות), שיצאה לאור בשנים 1897-1913. מהדורה חדשה, בפורמט קטן יותר, יצאה לאור בשנים 1964-1974 (הוצאה משותפת של CNRS ו-Vrin). מקובל להפנות למהדורה זאת באמצעות

הקיצור AT (ולאחריו ציון הכרך ומספרי העמודים), וכך נהגנו גם אנו. במשך השנים יצאו לאור מהדורות אין ספור של חיבורים אלה ואחרים מתוך הקורפוס הקרטזיאני, כמו גם של תרגומים שונים שלהם, ומלאכה זו נמשכת גם בימינו אלה.

התרגום שלנו נעשה על בסיס כרך הכולל את ה"הגיונות" בלטינית ובצרפתית, וכן את ה"השגות ותשובות" בתרגום לצרפתית: Jean-Marie Beysade et Michelle Beysade: René Descartes, *Méditations métaphysiques, Objections et réponses. Suivie de quatre Lettres*, Paris, GF-Flammarion, 1979.

כרך זה כולל כרונולוגיה של חיי דקארט, מבוא וביבליוגרפיה וכן הערות רבות. את מקצתן הבאנו בשלמותן ובמקרים אחרים הסתמכנו עליהן. בכל פעם שכך עשינו ציון הדבר באמצעות האותיות GF. הערות שנכתבו על-ידי ארזה טיר-אפלרויט צוינו באמצעות האות א'. שאר ההערות נכתבו בידי אלחנן יקירה.

כמנהג התקופה, לא תמיד מקפיד דקארט על עקביות גמורה בשימוש במונחים הפילוסופיים. אי-עקביות זו מורגשת ביתר שאת במעבר מן הלטינית אל הצרפתית, שככל השפות המדוברות עדיין איננה מקובעת לחלוטין במחצית הראשונה של המאה השבע-עשרה מבחינת מוסכמות הכתיבה והמינוח. חלק מן הבחירות המינוחיות שלהלן יהיה אולי שנויות במחלוקת, אבל מה שהנחה אותן היה הניסיון לשמר ככל האפשר את הדיוק, את ההבחנות המושגיות שלעתים קל מאוד לאבדן, אבל גם את סגנון הכתיבה וקצבה. על פי רוב, כשהיה ספק אם המונח העברי שנבחר מבטא במדויק את המונח הצרפתי (ופה ושם הלטיני) שהוא אמור לבטא, הבאנו גם את המונח הצרפתי, ולעתים גם הוספנו הסבר בהערת שוליים. מונח אחד מחייב עם זאת הסבר מפורט קצת יותר. חלק ניכר מן ה"הגיונות", וכמוכן גם מן ה"השגות ותשובות", עוסק בשאלת טיבן של הנפש, של המחשבה, של ההבחנה בין חומר לרוח מזה, של האיחוד שבין הנפש לגוף מזה, וכו'. בלטינית מופיע בדרך-כלל המושג *ens*, המתורגם ל-*âme, esprit*, ועוד. מופיעים גם מונחים כגון *raison, entendement*, ועוד. בדרך-כלל תרגמנו "נפש" גם כשהמונח הצרפתי איננו *âme*, אך לעתים בחרנו במונחים אחרים, כגון "שכל" או "תבונה", הכול לפי העניין

ולפי מה שנראה היה לנו שנחוץ להדגישו. דקארט עצמו היה מודע היטב לבעייתיות המינוחית הזאת, ובין השאר הוא כותב בתשובות להשגותיו של גאסנדי כך:

אתה מבקש למצוא כאן עמימות הנובעת מרב־המשמעות שבמילה "נפש"; ברם פעמים כה רבות כבר הארתי סוגיה זו עד כי הייתה לי לזרא. לכן אומר רק שהשמות ניתנו לדברים בדרך־כלל על־ידי עמי ארצות, ומשום כך אין הם תואמים תמיד די הצורך את הדברים שהם מציינים. אך למן הרגע שהתקבלו, אין אנו חופשיים עוד לשנותם, אלא רק רשות בידנו לתקן את משמעויותיהם כל אימת שמתחוור לנו שהם אינם מובנים כראוי. הנה כך, מאחר שאותם ממציאיי מילים ראשונים לא הבחינו כנראה בקרבנו בין העיקרון שבאמצעותו אנו ניזונים, גדלים ומבצעים בלי המחשבה את כל יתר הפעולות המשותפות לנו ולבעלי החיים מזה, ובין העיקרון שבאמצעותו אנו חושבים מזה, הם כינו את שני העקרונות הללו בשם האחד "נפש" (âme; ובלטינית anima, שניתן אולי לתרגם כ"נשמה"). ומשנוכחו לדעת לאחר מכן שהמחשבה שונה מן ההזנה, כינו בשם "שכל" (esprit; ובלטינית mens) את אותו דבר בקרבנו שהוא בעל היכולת לחשוב, והאמינו כי הוא החלק העיקרי של הנפש. אולם אני, לאחר שעמדתי על כך שהעיקרון באמצעותו אנו ניזונים שונה בתכלית מן העיקרון באמצעותו אנו חושבים, אמרתי שהשם "נפש", כאשר מחילים אותו על שניהם, הוא רב־משמעי, וכדי להבין בו במדויק את אותו "פועל" (acte) ראשוני או "צורה עיקרית" של האדם, צריך להבין אותו כמתייחס רק לעיקרון שבאמצעותו אנו חושבים. לכן, כדי לסלק את כפל המשמעות ואת העמימות, כינתיו ברוב המקרים בשם "שכל", מפני שאיני רואה בשכל חלק מן הנפש אלא את הנפש שחושבת בשלמותה.